

Mgr. Ondřej Pometlo:
VLIV ANTIKY NA NEJSTARŠÍ FRANCOUZSKOU POEZII
(posudek oponenta)

Téma předložené disertační práce Mgr. Ondřeje Pometla VLIV ANTIKY NA NEJSTARŠÍ FRANCOUZSKOU POEZII patří k těm zajímavým tématům, která se ve studiích o vztahu antických literatur k národním evropským literaturám objevují často, v posledních letech ovšem kvůli možné kritice pro setrvání u překonané „vlivologie“ spíše v intertextuálním převleku. Pole zkoumání je pojato velmi široce, jako by šlo o završující práci syntetickou, což se od doktorské disertace obvykle neočekává. Podtitul uvedený v abstraktu podává přesnější vymezení: Postava Iulia Caesara ve francouzské literatuře třináctého století, a to konkrétně ve třech literárních dílech: *Li Fet des Romans*, *Roman de Jules César* a *Li Hystore de Iulius Caesar*.

Po stručném úvodu (1-6) je práce rozvržena do dvou větších částí. Na prvním místě je to popis dostupných antických a středověkých textů přinášejících informace o Iuliu Caesarovi (7-34) a dílčí závěry (35). V druhé části (36-92) autor věnuje pozornost procesu překládání, rozboru vybraných topů, včetně dílčího shrnutí. Celkové výsledky předchozích rozborů jsou shrnuty v závěru (93-100). Připojeny jsou dále přílohy, včetně bibliografie (101-135).

Z formulací, které se v úvodu vztahují k cíli práce a seznamují s jednotlivými kroky, vyplývá, že se autor chce zaměřit především na jmenovaná středověká francouzská díla z hlediska jejich recepce, resp. recipienta a „naplňování čtenářského očekávání“ (s.6). Jako teoretické východisko zvolil práce Jaussovy a Ricoeurovy s doplněním o přístup P. Zumthora. Můžeme k nim připočítat i základní práci E. R. Curtia, *Evropská literatura a latinský středověk*. To by mělo být oporou při hledání „jakéhosi referenčního středověkého metatextu“ (s.2). Schematické znázornění tohoto přístupu, zvláště v druhém, komplikovanějším provedení (s.5), dává představu o tom, že autor má v úmyslu pustit se do sledování řady interních i externích faktorů, které v procesu překládání mohou sehrát určitou roli. Je otázka, zda je v možnostech této práce takové zkoumání realizovat a zda zvolené teoretické instrumentarium v té míře, ve které je použito, odpovídá stanovenému vymezení tématu. Nemám tím na mysli, že je třeba se dogmaticky držet pouze jedné teorie, naopak se v poslední době prokazuje, že zdravá míra flexibility vede k lepším výsledkům. Očekávám, že se autor k těmto otázkám vyjádří a teoretický základ své práce důkladněji objasní.

Není totiž vůbec jednoduché při tak rozsáhlém materiálu rekonstruovat překladatelský proces na základě rozboru vstupního antického originálu a jeho středověké varianty (viz abstrakt). Navíc se autor v tomto rámci hodlá

zabývat dalšími okolnostmi - vzděláním překladatele, způsobem myšlení a interpretování světa a vstupem orální složky kultury do tohoto procesu. Této koncepci odpovídá i celkové rozvržení práce. Postrádám zde kritické zhodnocení dosavadního stavu bádání. Nepochybuji o tom, že téma autora velmi zaujalo a že byl zřejmě veden snahou přispět něčím novým k osvětlení problematiky, která je ve speciálních studiích a monografiích mnohokrát zpracována. Je potěšitelné, že se jednak snaží najít kritéria, která by mu umožnila klást nové otázky, jednak najít odpovídající přístup, který by vedl k jejich řešení. Určité podezření, zda tyto úkoly byly splněny, vzbuzuje nevelký rozsah disertace (bez příloh neplných 100 stran !) a poměrně řídké se vyskytující odvolání na sekundární literaturu. Další pochybnosti se pak objevují s postupující četbou. Odpovědi na dobře položené otázky zůstávají mnohdy ve velmi stručných kapitolách na povrchu problému a omezují se na povšechná tvrzení. Důvod je celkem prostý. Patrně z nezkušenosti nebo z nedostatku času se autor nepustil do systematického rozboru ani na straně výchozí, tj. antických děl, ani na straně cílové, tj. děl francouzských. Jistá „velkorysost“ při uvádění jednotlivých fakt vedla také k nepřesnostem a chybám. Vzhledem k tomu, že mým úkolem je posoudit především zacházení s antickými prameny, uvedu dále některé z prohřešků, které se týkají tohoto okruhu.

V kapitole věnované popisu dostupných antických a středověkých textů podávajících informace o skutcích Iulia Caesara rozdělil O. Pometlo antické prameny do dvou skupin. Nemohu se zbavit dojmu, že nevědomky přijal pracovní metodu středověkých autorů, kteří si z různých důvodů údaje příliš neověřovali a spoléhali (nebo museli spoléhat) převážně na svou paměť. Do první skupiny řadí Caesarovy Zápisky a navazující spisy, které tvoří soubor *Supplementa Caesaris*. V případě navazujících spisů se však nejedná o žánrově zcela stejný typ, ostatně výraz *commentarii* v titulu těchto děl není, a proto se nepřekládají jako Zápisky o ... , zvláště pak ne Zápisky o válce španělské. Také nelze tvrdit, že „styl zápisků se neliší od vlastních Caesarových děl“ (s.11). Za nepřesné a nevhodné považuji označení Caesarova stylu jako stylu novinářského (s.12). Caesarův styl je jasný, prostý (*elegans*) a stručný (*brevis*), ovšem výstižně zachycuje důstojnost a vysoké postavení pisatele. Stylistické kvality patřily k těm hodnotám, které měly evokovat – právě vzhledem k čtenářskému horizontu – i náležitě vlastnosti a způsob jednání. Caesar měl být vnímán jako zcela výjimečně schopný, charismatický velitel, který rychle, rozhodně a téměř neomylně řeší i ty nejsložitější situace, myslí při tom na své vojáky a na své spoluobčany a tak nejlépe hájí zájmy římské republiky. Je to obraz tendenční, mystifikující, ale vzhledem k reálné osobnosti kladný.

Dalším jmenovaným dílem je Lucanův epos *Pharsalia*, rukopisně dochovaný jako *Belli civilis libri X* nebo *De bello civili* – Občanská válka, s českým, velmi citlivě zvoleným překladovým titulem Farsálské pole. Plurál

Farsálská pole není na místě. Dílo je pravděpodobně nedokončené, jak autor správně uvádí, ale není pravda, že žádná z deseti knih nemá více než tisíc hexametřů (s.11), neboť 9.kniha má více než 1100 veršů. O. Pometlo se také mylí v tom, že „nejčastější Caesarovo epiteton je *ferox*“ (s. 12). Lucanus užívá pro Caesara kvalifikačních adjektiv *furens*, *durus*, *invisus*, *saevus*, *nefandus*, *crudelis* apod., ale adjektivum *ferox*, které se v eposu vyskytuje 17x, není ani jednou užito o Caesarovi. Uvážlivější by bylo uvést, že epiteta mají charakterizovat výrazné, resp. výrazně záporné Caesarovy vlastnosti – *ferocia*, *crudelitas* apod. Lucanův portrét Caesara je také tendenční a mystifikující, ale ve smyslu záporném. V tomto ztvárnění, jak se obecně soudí, měl být Caesar vnímán jako tyran.

Domnívám se, že právě z těchto dvou zcela rozdílných pojetí postavy Iulia Caesara mohl O. Pometlo vytěžit více. Bylo by např. zajímavé se dovědět, jak se francouzským tvůrcům podařilo sloučit tyto disparátní zdroje, co pominuli (velká nekromantická scéna v 6.knize ?), co s ohledem na své publikum zdůraznili. Bylo by možné např. i zjistit, zda vůbec nebo do jaké míry pronikly do literárního portrétu Iulia Caesara záporné rysy Alexandra Makedonského, jako je tomu u Lucana. Vždyť A. M. byl pro členy a přívržence senátní opozice – a Lucanus k nim patřil - přímo prototypem tyrana. Jak byly tyto rysy adaptovány, změněny, vypuštěny vzhledem k soudobému ideálu vládce? O tom, že o podobných otázkách kol. Pometlo uvažoval, svědčí krátká úvaha o uspokojení čtenářského očekávání ve spojení charakteristikou Caesara v Roman de Jules César (s. 88).

Do seznamu antických pramenů měl být zařazen Valerius Maximus (1.pol. 1.stol.n.l.), autor obsáhlého spisu *Facta et dicta memorabilia*, ve středověku čtené a oblíbené sbírky exempel. Do kapitoly o pozdně antických textech je mylně zařazen Florus, historik začátku 2.stol.n.l., chybně je psáno gentilicium Aenneus místo Annaeus (s.17, s.129), jeho dílo je známé jako *Epitoma de Tito Livio*, *Epitoma Historiae Romanae Livii* nebo *Epitome bellorum omnium annorum DCC*. Eutropius je datován do 3.stol., má být stol. 4. (Podobně také Aelius Donatus je na s. 55, pozn. 106 chybně zařazen do 3. místo do 4.stol.) Následující pasáž (2.1.2.3, s.19), nadepsaná Křesťanské a středověké texty, je pro mne poněkud nepochopitelná, včetně pozn. 34 o časovém předělu antiky a středověku. Žádné středověké dílo tu totiž jmenováno není, takže zmínka o časové hranici (rok 495 ?) ztrácí na tomto místě opodstatnění.

Mnoha nedopatření a chyb se autor mohl vyvarovat, kdyby využil bohaté sekundární literatury k antickým pramenům. Např. k Lucanovi jsou v bibliografii uvedeny dva tituly, ale ani jeden z nich není v práci citován.

Závěry této části práce (kap. 2.1.2.4,20-22) jsou formulovány velmi stručně, autor se už víceméně obrací k tomu, čím bude pokračovat. Za velmi spornou považuji úvahu o tom, že „rozdíl v recepci předkřesťanských a

křesťanských autorů nemusel být tak velký, jak by se mohlo zdát“ (s.20). Kol. Pometlo upozorňuje na omezení, které se týká rukopisné tradice. Jedním dechem konstatuje, že středověcí autoři nečetli texty ve stejné formě jako my, a zároveň, že „měli v dispozici v zásadě stejný antický text jako jsou texty dnes dostupné v kritických edicích“. To je přinejmenším přehnané.

V druhé, velmi zásadní části disertace se autor chce soustředit na „proces překládání antických děl ve 13.století“. Ve vstupní kapitole (s.37nn.) se zamýšlí nad konkretizací textu středověkým čtenářem či překladatelem a rozhoduje se zkoumat „vnímání formální stránky antického textu“ prostřednictvím komentovaných rukopisů. To je velmi dobré rozhodnutí, které slibuje dobré výsledky.

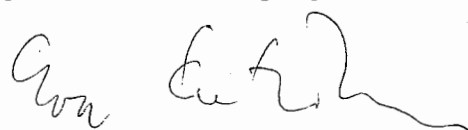
Po obecných informacích (kap. 3.1.1.) o stylistických prostředcích (*figurae, tropi*) jsou tedy uvedeny doklady středověké interpretace (kap. 3.1.2.). Škoda, že z rozsáhlého komentáře (více než 400 stran teubnerského vydání) jsou vybrány jen dva příklady z 9. knihy. Působí to velmi nepřesvědčivě, neboť na základě teze v abstraktu – z rozboru glos k Lucanovi a z takto prokázaného pravděpodobného nepochopení ... - očekáváme samozřejmě důkazy bohatší. Na prvním místě jde o v. IX 34n. a obrat *artasse carinas*. Komentátor podává dvě možná vysvětlení: 1. moře je zataraseno množstvím lodí tak, že není vidět vodu; tento výklad spojuje s Vergiliovým *latet sub classibus aequor*; 2. lodě jsou silně svírány (mořem), tj. jsou k sobě těsně sraženy, neboť rozlehlé moře nemůže pojmout tak velký počet. To znamená, že v prvním případě je v popředí vnímání prostě velký počet lodí, ale v druhém případě je obraz daleko intenzivnější – rozlehlé, širé moře se zdá být úzké a komentátor to chápe tak, že lodě se tísní jako v nějakém úzkém průlivu. Tento výklad odpovídá Lucanově poetice (z toho také vychází český překlad) a nelze říci, že by středověký komentátor „rozvíjel dosti pochybné teorie“ (s.46). Také další příklad (*o bene nudi*) není tak jednoduchý, jak by se mohlo zdát. Vyjádření je eliptické a pro lepší pochopení navrhuji současné komentáře např. doplnění: *o bene factum est, quod nudi sunt Crassorum cineres*. Komentátor tomu zřejmě takto rozuměl a jeho poznámka se vztahuje spíše jen k eventuální textové variantě *nudi/nulli*.

K nejzdařilejším částem disertace patří zřejmě kapitoly věnované topice a rozboru jednotlivých vybraných topů (s.65 – 92): předpokládaný topos „zázračného narození“, topos „roztavené zlato lité do úst hamižníkovi“ a topos „vyplenění chrámu“. Tyto kapitoly jsou čtivé, zajímavé i materiálově celkem dobře doložené. Kromě toho mohou inspirovat k dalším otázkám. Drobnou poznámku mám k překladu Eutropia na s. 80 – Crassa nepodporovalo nekonečné množství králů, ale králové, kteří jsou dále jmenováni, mu poskytli velmi početnou vojenskou pomoc. Přesto byl C. poražen. Podobně na s. 87 nejde o bohatství v Jeruzalémě, ale v jeruzalémském chrámu; *Hierosolymam adit* – zde zjevně ve vojenském smyslu – udeřil na Jeruzalém.

V příloze I, s. 102 jsou chybně vyloženy podmínky triumfu – triumfátor musel mít v době triumfu imperium, což vylučuje, že by se měl vzdát armády a úradů.

Práce je vybavena obvyklými náležitostmi (abstrakt, obsah, bibliografie, doplňující přílohy), bohužel však v ní zůstalo neopraveno dost překlepů a pravopisných chyb (abstrakt – ranně středověká díla; s. 12 příčinou básníkovi smrti; p. 16 – básníkovi starosti; s. 29 - i rozdíl nemusel být / ani rozdíl ... ; s. 71 - od Caesarovi dospělosti; s.73 – Caesarovský příběh; s. 73 - ..do souvislosti ... se zabytím slona; s. 73 – a s tímto Horatiovským; s. 80 – Bythinie, s. 90 – Pompeiovy osudové vinny; v celé práci passim je časté ignorování plurálu neuter typu – byly epiteta, díla nemohly apod. Překlepy jsou i v latinských citacích a jménech (s. 11, 17, 44, 57, 76).

Na předložené disertační práci Mgr. Ondřeje Pometla je bezporu chvályhodné jeho zaujetí zvoleným tématem a odvaha pustit se do tak složité a rozsáhlé problematiky. Uznání zasluhuje i autorova snaha udržet si jistý nadhled a neuchylovat se od zamýšleného záměru. Práce je v zásadě dobře koncipována a rozvržena, obsahuje řadu zajímavých postřehů a dílčích shrnutí. Výsledky jsou podány v jasně formulovaném závěru. Právě z těchto posledních stran práce vyplývá, že autor promýšlel další souvislosti, o kterých dříve nezmínil. Je to patrné z obsáhlých poznámek, kterými je závěr doprovázen. Jak už jsem uvedla, za nejlepší část práce považuji kapitoly vztahující se k topice. To vše jsou pozitiva této disertační práce, která ji kvalifikují jako dobrý podklad pro obhajobu. Pokud jde o práci s antickými prameny, zůstal autor mnohé dlužen, ať už se jedná o hlubší analýzu, přesnost jednotlivých údajů či využití sekundární literatury. Domnívám se, že vysvětlení a eventuální doplnění by mělo být součástí obhajoby.

V Praze 20.6.2008

doc. PhDr. Eva Kuťáková, CSc.